

Mads Olsen

– en Grundtvigsk lærer i Sædder (1874-1912)

af museumsleder, ph.d. Keld Grinder-Hansen.

Kort tid efter min tiltræden som leder af Dansk Skolemuseum 1. januar 1997 fik museet en fotoforespørgsel fra Pædagogisk Tidsskrift, der ønskede at illustrere et tema-nummer om den nye læreruddannelse med historiske billeder af lærerrollen. Blandt de billeder min kollega mag.art. Christian Glenstrup fandt frem var et fascinerende foto af en lærer fra århundredets begyndelse, som efter mine begreber var inkarnationen af den klassiske lærerfremtoning (fig. 1). Personen er afbildet stående, iklædt mørke bukser, vest med urkæde, jacket og butterfly. Han skuer værdigt, alvorsfuldt, og dog ikke uvenligt skråt forbi fotografens linse. Venstre arm er holdt på ryggen, medens han med sin højre støtter sig let til et bord. I højre hånd holder han en bog, måske

Lærer Mads Olsen (1850-1934). Foto fra o. 1910 af Kgl. Hoffotograf Elfelt, Østergade 24, København. (Foto, Dansk Skolemuseum).

Friskolelærer Hans Olsen (1842-1930). Foto u.år af fotograf N.Pedersen Kirkegaard, Nygade 17, Holbæk. (Foto, Dansk Skolemuseum).

en salmebog, eller en notesbog, som et symbol på kaldet som lærer. Billedets komposition afspejler tidens opfattelse af læreren som en af lokalsamfundets standspersoner, en mand som man burde se op til og respektere. Min interesse for fotoet blev yderligere skærpet, da jeg fik oplyst, at den afbildede person var lærer Mads Olsen, der i årene 1874-1912 havde haft sin lærergerning i mit fødesogn Sædder. Da det herudover viste sig, at Dansk Skolemuseum lå inde med arkivalier, der belyste Mads Olsens liv og virke i Sædder, var det oplagt at forfølge emnet nærmere¹. Yderligt kilde-materiale om Sædder skoles drift og om Mads Olsen var at finde i **Lokalhistorisk Arkiv for Herfølge-Sædder sogne**, hvilket tilsammen gjorde det muligt at tegne et nuanceret portræt af Mads Olsens 38 år i sognet². Denne historie har ikke blot biografisk og lokalhistorisk interesse, men kan i et lidt bredere perspektiv ses som et eksempel på, hvorledes en kaldsbevidst lærer naturligt placeredes i en central position i landsognet, hvorfra han kunne sætte sit præg på udviklingen i årtierne o.1900.

Mads Olsens baggrund.

Mads Olsen blev født i Holtug sogn på Stevns d.4.9.1850, som søn af væver Ole Hansen (f.1817) og Bodil Marie Hansen (f.1816). Der var i alt seks børn: to piger og fire drenge, som boede under beskedne vilkår i et leje- og hus under Gjorslev gods. Faderen synes at have været et engageret menneske, der tog aktiv del i lokalsamfundets gøremål. Han var således medlem af sogneforstanderskabet 1861-67, deltog i oprettelsen af brugsforeningen 1869, senere også sygekassen, som han var regnskabsfører for en del år. Hjemmet var præget af en stærk og alvorsfuld kristendom, som prægede børnene hele livet³.

Mads Olsen beskriver i sine erindringer sig selv som et svageligt barn. Alligevel kom han ud at tjene som niårig hos sognefoged Peder Jensen, hvor han arbejdede til efter konfirmationen. Mads Olsen beretter, at han lærte sig selv at læse, hvilket han kunne, da han var 4 år! Mads Olsens beskrivelse af sin skolegang og lærer er ligesom andre læreres barndomserindringer positive, men i dette tilfælde har Mads også god grund til at være sin lærer Vilhelm Mathias Bau taknemmelig. Bau engagerede sig nemlig stærkt i sin bogligt dygtige elevs uddannelse og sørgede i 1867 for, at han blev optaget på Jonstrup Statsseminarium. Bau tog endda med Mads Olsen til Jonstrup ved optagelsesprøven, hvor Mads Olsen blev nr.5 af 30, og tegnede sig sammen med sognefoged Peder Jensen som kautionister for et lån i Sparekassen i Store Heddinge, der skulle finansiere Mads Olsens studier⁴.

På Jonstrup synes Mads Olsen at have været en hårdt arbejdende seminarist. Fra bevarede stile får man indtrykket af en alvorlig ung mand. På den anden side lægger stile med emner som »Betydningen af det bibelske Ord: Hvad et Menneske saaer, skal han og høste«, Hvorfor kan Ingen tjene baade Gud og Mammon paa eengang?«, Kan Arbejdets Nødvendighed betragtes som en Ulykke eller som en Velgjerning?« og »Lige Børn lege bedst« heller ikke just op til den store munterhed, men snarere til tung moralisering⁵. I 1870 dimitterede Mads Olsen fra Jonstrup Statsseminarium med 2-Karakteren »Duelig«. Han havde de følgende år flere vikaransættelser som lærer, indtil han d.4.august 1873 ansattes som andenlærer ved Kongsted skole i Fakse herred, for så d.18.oktober 1874 at blive kaldet til embedet som lærer, kirkesanger og organist i Sædder by, Bjæverskov herred, hvor han skulle virke i de følgende 38 år⁶.

To af Mads Olsens brødre Hans og Lars fik ligeledes en seminariuddannelse. Den ældste broder Hans Olsen (1842-1930) (fig.2) var oprindeligt udlært i faderens håndværk som væver, men blev herefter landmand. Da Mads Olsen var blevet lærer og den tredje bror Lars (f.1855) læste på Blågårds Seminarium, valgte Hans også lærergerningen, realiserede sin ejendom og blev indskrevet på Blågård, hvorfra han dimitterede i 1879, året efter Lars. Hans fik i 1880 et højskoleophold på Vallekilde Højskole, hvor han knyttede venskab med den karismatiske forstander Ernst Trier (1837-93), og var herefter ansat et årstid ved friskolen i Vallekilde⁷. Mødet med det grundtvigske friskolemiljø fik afgørende betydning for Hans' fremtidige virke som lærer, der blev uløseligt knyttet til de grundtvigske skoletanker. Han var i en årrække friskolelærer i Marke, Kundby sogn, Tuse herred, og fra 1893 og frem til sin afsked i 1914 lærer på Søstrup friskole i Merløse herred⁸. Den tredje bror Lars valgte som Mads at arbejde indenfor den almindelige folkeskole. Han blev lærer på Midtsjælland i Jystrup, Ringsted herred, hvor han virkede frem til sin pensionering i 1920⁹. Det var dog ikke kun Hans, der var dybt præget af de grundtvigske tanker. Som vi nedenfor skal se, spillede de også en fremtrædende rolle i Mads Olsens lærergerning i Sædder skole.

Sædder sogn

Sædder sogn i Bjæverskov herred, er beliggende i det frugtbare sydsjællandske landskab, en halv snes km syd for Køge. Indtil 1893 var sognet sammenlagt med Herfølge, men herefter udskilt som selvstændig kommune med egen sognekirke.

Sædder sogn består af flere små landsbyer, hvoraf Ringsbjerg, Algestrup og Sædder alle havde skoler i 1800-tallet. Ved folketællingen 1880 boede der 208 familier i Sædder sogn, og ialt 954 personer var registreret¹⁰. I slutningen af århundredet var Sædder stadig hovedbyen, på trods af at jernbanestationen på Køge/Næstved-banen i 1870 var blevet placeret i Tureby ved Algestrup 4 km syd/vest herfor. Sædder kirkeby ligger omgivet på tre sider af Vallø og Giesgårds skove og mod vest af Hejnerup og Ringsbjerg bakker. Landsbyen havde på Mads Olsens tid (som i dag) et begrænset omfang. Længs den korte bygade lå gadekæret, et mindre antal huse og gårde, en smedje og fra 1879 en Brugsforening. De fleste af de oprindelige gårde var udflyttet og lå på markerne rundt om landsbyen. Midt i Sædder på en lille bakke trodte den hvidkalkede kirke med romansk kor, apsis og skib, sengotisk tårn, nyere sakristi og våbenhus¹¹, samt ej at forglemme storkene i storkereden, der i landsbyens selvforståelse blev et udtryk for egnens harmoni og H.C.Andersenske idyl¹². Skolen lå i den ene yderkant af bygaden på vejen mod Ankerstræde, nord for den senere præstegård, hvor idag »Sædderhus« ligger.

Sædder sogn var et rigt landbrugsland og domineredes af en række velstående gårdejere og proprietærer, men befolkningen synes, de sociale forskelle ufortalt, generelt at have haft et rimeligt økonomisk udkomme, og sognet var ikke tynget af alvorlige fattigdomsproblemer¹³. Det var ikke et specielt »vakt« sogn, hverken politisk eller religiøst, Mads Olsen kom til i efteråret 1874. Som vi senere berører, kan man i de sidste årtier af 1800-tallet konstatere udløbere af den nationale, politiske kamp mellem højre og venstre, af andelsbevægelsen og de folkelige religiøse rørelser i sognet, men det var »Tordenskjolds soldater«, heriblandt Mads Olsen, der var aktive i disse sammenhænge. En stor del af sognets indbyggere synes at koncentrere sig om deres daglige liv og arbejde og forblev mere eller mindre uberørte af disse bevægelser, naturligvis med undtagelser af de rent økonomiske sammenslutninger som andelsmejeri og brugsforening. Sædder var ikke og blev aldrig et arnested for revolutioner.

Mads Olsen har mange års senere nedskrevet følgende erindringsglimt fra sit første møde med Sædder sogn:

»I efteråret 1874 blev Embedet som Lærer, Kirkesanger og Organist i Sædder ledigt. Jeg søgte det. I den Anledning havde jeg en lang Vandretur til de 9 Sognerådsmedlemmer i Sædder og Herfølge¹⁴; fra Rønnede Kro tog jeg med Dagvogn til Haslev og derfra med Toget til Tureby; da jeg kom forbi Alkestrup Skole, gik jeg derind, for at faa lidt Besked om Turen; da jeg kom ind i Gangen, hørte jeg Lærer Holm tale højt med Børnene, og da jeg bankede paa Skoledøren, begyndte en stor Hund at gø derinde; i en gammel, mageligt udstoppet Lænestol sad Holm [V.Holm lærer i Alkestrup skole 1843-80] med lang Pibe i Munden, og jeg undrede mig over den Måde at holde Skole paa; han bød mig ind, og hans Kone opvartede med Kaffe. Jeg fik så Besked om Turen; gennem den flakte Banke gik jeg ud til Gaardmand Peter Jensen i Hejnerup, derfra til Peder Jørgensen, Tolstrupgaarden, saa til Lars Hansen i Ringsbjerg, derfra til Ole Hansen i Aashøj, til unge Peder Pedersen i Svansbjerg, saa til Formanden Dyrslæge Høyer i Herfølge, til Rasmus Andersen i Hastrup, til Søren

Nielsen i Herfølge og endelig til Peder Andersen i Vedskølle; i Aftenstunden gik jeg saa derfra gennem Valløby til Lille Tårnby og over Spangen over til Varpelev og endte saa hos min Bror Hans, som dengang havde et lille Sted i Strøby Tolvhuse.«¹⁵

Om sit første møde med Sædder skole skriver Mads Olsen: »Den Dag jeg holdt mit Indtog i Sædder Skole kom jeg ad en dobbelt Plankebro fra Vejen ind paa Gymnastikpladsen; hele Pladsen var omgivet af Pyramidepopler ud mod Vejen og ved begge Ender almindelige Popler«¹⁶. Selve Sædder »gamle« skole var en ret ydmyg bindingsværksbygning, der formodentlig var opført i første halvdel af 1800-tallet til erstatning for en endnu ældre skolebygning syd for bygaden fra 1741, der er indtegnet på et bykort fra 1806¹⁷. Skolestuen, der var placeret langs den nordre gavl i bygningen, var ifølge Mads Olsen selv »temmelig lille, idet der var taget et Spisekammer fra paa den ene Side«. Et bislag på gavlen brugtes til børnenes overtøj og træsko. Møblementet i skolestuen, som fremgår af den bevarede inventarprotokol, bestod i 1878 af »6 borde med bænke til børnene«, »1 bord og 1 stol til læreren«, »1 bogskab«, »1 sortmalet trætavle« og 1 kakkellov med brændekasse til«¹⁸ (fig.3). I dette beskedne klasseværelse kom Mads Olsen til at undervise elever i den 2- klassede skole gennem 25 år, og vel at mærke med klassekvotienter der lå på 35 elever eller mere. I 1899 blev der endelig fundet midler til at bygge en mere tidssvarende 4- klasset skole til erstatning for såvel den gamle Sædder skole, som skolen i Ringsbjerg. Den to-etager gule murstensbyggede skole blev på salomonisk vis placeret på vejen mellem de to landsbyer (fig.4). Elevantallet øgedes ikke væsentligt ved sammenlægningen af de to skoler, da der samtidig blev bygget en ny skole i Tessebølle, så børnene derfra ikke skulle gå den lange vej til Sædder Skole. I den nye 4-klasse Sædder skole blev der ansat en forskolelærerinde, som varetog undervisningen af de tre første årgange¹⁹ og dermed fik Mads Olsen status af 1.lærer. Den gamle skole i Sædder blev indrettet til børnehjem med plads til 10-12 børn. Mads Olsen var iøvrigt indtil sin pensionering i 1912 formand for hjemmets bestyrelse. I 1918 brændte børnehjemmet, og det blev opgivet at videreføre det.

Mads Olsen i Sædder

Da Mads Olsen kom til Sædder var han 24 år og ugift (fig.5), en ung mand parat til at indtage sin position som en af lokalsamfundets centrale standspersoner. Det bevarede kildemateriale viser, at han kastede sig ud i sin gerning med stor energi og engagement. Opgaverne, han påtog sig, var mange og forskelligartede.

Centralt i hans virke stod naturligvis selve undervisningen af de omkring 80 elever i alderen 7-14 år, fordelt på to klasser i den gamle Sædder skole, og fra 1899 de ca.40 elever i skolens 3. og 4. klasser. 38 år i alt blev det til i Sædder med daglig undervisning, seks dage om ugen. Mads Olsen forestod herudover i mere end 20 år aftenskole for den voksne befolkning i vinterhalvåret fem timer ugentlig. Mads Olsen nøjedes ikke blot med genopfriske de almene skolefag. Hans aftenskole spændte ennemæssigt vidt. I forbindelse med en liste over deltagerne i aftenkurset vinteren 1895/96 har Mads Olsen i marginen lavet en liste over vinterens emner, der bl.a omhandlede »Danmarks geografi. Dalgas. Dannevirkes rømning. General Heyerman-Lindekrone. Røntgens stråler. Kina-Japan. Magnetisme og Electricitet«. Herudover

Tegning af Sædder Gamle Skole oprindeligt udført af pastor Bojsen Møller, her i kopi ved Vagn Ingvorsen Hansen. (Tegning, Dansk Skolemuseum).

praktiserede Mads Olsen oplæsning af god litteratur som: »Hostrup: Soldaterløjer, Pal.Müller, Abels død, B.Bjørnson, En glad gut og Peder R.Møller, Fra stavnsbåndets tid«. Året efter underviste Mads Olsen bl.a. i »Historisk Fysik og Kretas Historie«²⁰.

Det varede ikke længe, efter Mads Olsen var kommet til Sædder, før han markede sig aktivt i det lokale organisationsarbejde og påtog sig en række tillidshverv. Fra sin tid på Jonstrup havde han været en ivrig deltager i skyttebevægelsen, og det var derfor naturligt, at han var med til at oprette en Skytteforening i Sædder i slutningen af 1870'erne; han var formand i en lang årrække. Denne position medførte, at han blev valgt ind i Præstø Amts Skytteforening som regnskabsfører, hvilket var et tidkrævende, ulønnet job. I 1885 førte det spirende organisationsliv i Sædder sogn til etableringen af Sædder Forsamlingshus i Fruedal. Mads Olsen havde også her været en af arkitekterne bag projektet og i fremskaffelsen af den nødvendige aktiekapital til byggeriet, og som en understregning af hans position ledede Mads Olsen den festlige indvielse af huset²¹. Forsamlingshuset kom i de følgende årtier til at danne rammerne for det folkelige liv i sognet. Ud over gymnastikken lagde forsamlingshuset lokaler til bla. den lokale foredragsforening, som Mads Olsen også tegnede. Fra hans

Den nye Sædder skole, foto u.å.r.af fotograf R.Nielsen, »Casino« i Ringsted. (Foto, Dansk Skolemuseum).

bevarede konceptbog fra årene 1901-1903 kan man se, hvilket stort arbejde der blev lagt i at fremskaffe gode og opbyggelige foredragsholdere til foreningens møder, der blev hentet i det grundtvigske højskole- og kirkemiljø²². Mads Olsen var også initiativtageren til etableringen af en brugsforening i Sædder. I foråret 1879 indkaldte Mads Olsen beboerne i sognet til et stiftende møde i Sædder Skole, og kun godt to måneder efter kunne butikken åbne i et hus overfor kirken. Behøver det at tilføjes, at Mads Olsen blev Brugsforeningens første formand?²³. Af yderligere tillidsposter kan nævnes, at Mads Olsen i en årrække var revisor i Køge Svineslagteri, var formand for børnehjemmet, der blev indrettet i den nedlagte gamle Sædder Skole og i 1907 ligeledes formand for den kortlivede husflidsforening. Alt i alt en imponerende række af tillidsposter, der demonstrerer Mads Olsens position som standsperson i Sædder. Når en nystartet forening ønskede at signalere seriøsitet og stabilitet var Mads Olsen den bedste garant herfor. Den rolle påtog Mads Olsen sig beredvilligt ud fra en personlig tilbøjelighed, men nok også ud fra sin kaldsbevidsthed om hvad der med rimelighed kunne forventes af kirkebyens lærer. Dette »offentlige« liv krævede meget af læreren, men forudsatte en hustru, der kunne bakke hans udadvendte virksomhed op. I de første år i Sædder var Mads Olsen ugift. I stedet bestyrede hans søster Ane huset for ham.

Når man taler om Mads Olsens virksomhed, må man ikke glemme, at han i samtlige 38 år i Sædder fungerede som kirkesanger og i de først 18 år tillige som organist.

*Mads Olsen som ung lærer i Sædder,
udateret foto. Fotograf H.J.Nielsen,
Torvet i Køge. (Foto, Dansk Skolemuse-
um).*

En dobbeltfunktion som forudsatte, at Mads Olsen havde brugt tid på forhånd til at lære gudstjenestens salmer udenad. Med kirkesangerhvervet fulgte en række forpligtelser også udenfor selve kirkerummet. Kirkesangeren deltog f.eks. ved ligfærden fra hjemmet, og her forventedes kirkesangeren ikke blot at forestå salmesangen, men også holde en personlig tale om den afdøde. Et indblik får vi 1901-03 igennem hans bevarede konceptbog, hvor flere lange og personlige taler om afdøde sognebørn er nedtegnet. Herudover rummer stileheftet en række taler, som Mads Olsen har holdt ved bryllupper og andre af sognets begivenheder. Særlig interessant er talen Mads Olsen holdt for afdøde husmand Lars Jensen, Ringsbjerg Tved i dennes hjem i 1902. Mads Olsen starter med at understrege, at han ikke kendte afdøde særlig godt, hvilket i sig selv er bemærkelsesværdigt i et så lille lokalsamfund. I stedet benytter han lejligheden til at give et view over de sidste 70 års politiske udvikling fra Enevældens dage, over vedtagelsen af Junigrundloven, Provisorietiden til Parlamentarismens indførelse året før. Talen viser Mads Olsen som en politisk engageret Venstremand, hvilket falder godt i tråd med hans øvrige aktiviteter i sognet, ikke mindst stiftelsen af den lokale skytteforening. Mads Olsen afslutter dog talen med en mere traditionel kristen forkyndelse, der er mere i overensstemmelse med begivenheden og hans funktion som kirkesanger.²⁴

Ud over de mange gøremål som Mads Olsen skulle forestå, var der de 4 tdl jord, som hørte til lærerembedet. Da Mads Olsen kom til Sædder var jordloddet forsømt, men med stor arbejdsindsats og interesse i land- og havebrug fik han snart rettet op på disse forhold »uden i nogen måde at forsømme skoleundervisningen«, som præsten Aage Bojsen Møller skrev i en anbefaling til brug for Mads Olsens ansøg-

ning om at få tildelt midler til at deltage i et sommerkursus på Vilvorde Havebrugs-skole i sommeren 1897²⁵. Dette bevilgedes, og de to bevarede tætskrevne stilehefter med notater fra opholdet vidner om Mads Olsens interesse i emnet og udbytte af opholdet²⁶. På de 4 tdl land holdt Mads Olsen i 1897 1 hest, 4 køer og 10 svin, ligesom han havde store frugt- og køkkenhaver. Mere hobbybetonet var hans interesse i prydhaven, som han såvel i den gamle som i den nye skolehave tilbragte megen tid med.

Mads Olsen synes ganske hurtigt at være blevet accepteret af sognets beboere. En del af forklaringen på dette er ganske enkelt, at han viste sig som en dygtigere lærer end sine forgængere i embedet. Samtidig fik han snart en nær kontakt til det lokale grundtvigske miljø, som centrerede sig omkring gårdejer Ingvor Poulsen (1835-1900) og hustru Maren f. Christiansen (1833-1907) på Stensagergård lidt vest for Sædder. Gennem Ingvor Poulsens familiære og sociale netværk kom Mads Olsen i forbindelse med de meningsdannende familier i sognet, og integrationen tog ekstra fart, da Mads Olsen i 1878 blev forlovet med den ældste datter på Stensagergården Karen (f. 1860), som han i 1882 blev gift med i Sædder kirke. Ægteparret Maren og Ingvor Poulsen var stærkt grundtvigske. De løste sognebånd til grundtvigske præster i andre sogne i 1870'erne og 1880'erne ligesom de sørgede for, at samtlige otte børn kom på højskole. Karen var således elev på Emdrupborg ved København, på Falkenstjernes Højskole i København og på Askov²⁷.

Karen og Mads Olsen fik et langt ægteskab sammen – ialt 52 år. Med Karen synes Mads Olsen at have fået en hustru, der forstod kravene og forventningerne til *lærers* kone. Hun er ikke særlig synlig i det bevarede kildemateriale, men anes hele tiden som en støtte og hjælp bag Mads Olsens udadvendte aktiviteter. Hendes indsats må ikke undervurderes; den har været en væsentlig forudsætning for, at Mads Olsen kunne opfylde sin mangesidede lærerrolle i sognet. Ved den store afskedsfest for Mads Olsen i forsamlingshuset i 1912 blev der blandt de mange hyldesttaler til læreren også plads til at prise Karens indsats i lærerhjemmet. Mejeribestyrer Hansen udtrykte det på følgende vis: »Naar vi er samlede til Afskedsfest for en elsket og agtet Lærerfamilie, saa er det betimeligt, at vi ogsaa giver Udtryk for den Taknemmelighed, vi føler overfor Fru Olsen for den trofaste og stille Gerning, hun har øvet iblandt os. Fru Olsen er en af de Kvinder, der har præget sit Hjem og vist os andre et godt Eksempel. Det har været et godt dansk Hjem i bedste Forstand, et af de Hjem, der har gjort et Arbejde for at holde vort Sprog rent. Vi, der er kommet i Hjemmet, har meget at takke for, og lad os rette denne Tak til Fru Olsen for hendes fine Gerning iblandt os«²⁸. (fig. 6)

Mads og Karen Olsen fik to døtre Gudrun Johanne Olsen (1883-1908) og Gerda Marie Olsen (1894-1988). Familien ramtes af stor sorg, da den ældste datter Johanne i en alder af blot 25 år døde juleaften 1908. Det var et slag for Mads Olsen, og nok hovedårsagen til, at han fire år efter i 1912 som 62 årig søgte sin afsked fra lærergerningen i Sædder. I det bevarede koncept til afskedsbegæringen²⁹ giver han som begrundelse for anmodningen, at hans nerver i de seneste år var blevet svækket, og specielt i den sidste vinter havde det været så galt, at hans læge i Køge havde forbudt ham at fortsætte³⁰. I et brev til provsten i Herfølge beskriver han sin tilstand: »

Jeg trættes stadig ved skolearbejdet, og det vilde være mig pinligt at efterlade en mindre god skole til min eftermand, hvilket næppe kunde undgås, hvis jeg fremdeles en tid skulde fortsætte gerningen i skole og kirke«³¹. Dette citat afspejler Mads Olsens ansvarsbevidsthed overfor sit kald og den position han indtog i lokalsamfundet. Mads Olsens bevilgedes afsked og ved en stor afskedsfest i Sædder Forsamlingshus d.25.juli 1912 tog ca.160 af sognets beboere afsked med deres respekterede og afholdte lærer. Begivenheden blev dækket med en fyldig reportage i Østsjællands Folkeblad, hvor man kan læse referater af en lang række hyldesttaler til Mads Olsen fra sognets førende personer, som i mange tilfælde selv var gamle elever fra Sædder Skole³². Mads Olsens betydning for mere end en generation af unge fra Sædder kan sammenfattes i det lidt naive, men velmente digt med medfølgende tegning i festtelegrammet, som hans tidligere elev, cykelhandler C.Larsen, København, sendte til Mads Olsen formodentlig i forbindelse med hans afskedsfest:

Haven ved Sædder skole. Siddende ved havebordet fra venstre Karen Olsen, hendes søster Signe Hansen (1874-1941) og svogeren Jens Peder Hansen (1873-1941), Stensagergård, og Mads Olsen selv. Datteren Gerda ses stående bag moderen, nevøen Vagn sidder for hendes fødder. Foto fra 1911. (Foto, Lokalhistorisk Arkiv for Herfølge-Sædder sogne).

Mads Olsen i klasseværelset i Sædder skole, udat.tegning i festtelegram signeret af Elias Nielsen. (Tegning, Dansk Skolemuseum)

»Langt mod Syd mellem Skov og Marker fede,
Laa en lille By i Dalen der.
Paa kirkens Tag, har storken bygget rede
Gammel Fred og Hygge hersker her..

Den gamle Skole hist ved Vejen laa
og De dens lærer var i firti Aar
Der høstet vi den Visdom, vi Fremtid bygged paa.
Vi mindes stadig Dem, medens Tiden gaar.«³³

(fig.7.)

Mads og Karen Olsen forlod Sædder sogn og flyttede til et hus på Kong Georgsvej på Frederiksberg. Her meldte de sig ind i Vartov Valgmenighed, hvor Mads Olsen deltog aktivt i arbejdet indtil helbredet svigtede. Mads Olsen døde 22.5.1934 efter et par års tiltagende svagelighed³⁴.

Lærergerningen

Kildernes til Mads Olsens daglige virke i Sædder Skole er mange. Først og fremmest er der de bevarede protokoller; forsømmelsesprotokoller, dagbogs- og eksamensprotokoller og inventarprotokoller og Mads Olsens regnskabsbøger – der giver et indblik i skolens rekrutteringsgrundlag, økonomi og drift³⁵. Herigennem får man et indtryk af Mads Olsen som en omhyggelig administrator med sans for detaljen, men man får kun højest indirekte informationer om den praktiserede undervisningsform og pædagogik.

Forsømmelsesprotokollerne viser, at eleverne i det store hele mødte frem på undervisningsdagene. Kun undtagelsesvis blev det nødvendigt at pålægge forældre mulkt for deres børns ulovlige fravær³⁶. Der synes altså at have været bred opbakning i forældrekredsen bag Mads Olsens undervisning, blandt gårdejere, husmænd, håndværkere og indsiddere. Eksamensprotokollerne giver løbende status over elevernes standpunkter i de almindelige skolefag; bibelhistorie, læsning, skrivning, retskrivning, skriftlæsning, historie, geografi og sang, men siger i virkeligheden intet

Mads Olsen med elever foran den gamle Sædder skole o.1880. Mads står som nr. 4 fra venstre i bagerste række. Ved siden af broderen Lars, der i en periode boede i Sædder. Søsteren Ane Olsen (f.1859), som i de første år fungerede som Mads' husholderske, ses i midten i første række. (Foto, Lokalhistorisk arkiv Herfølge-Sædder sogne).

om den daglige undervisnings indhold og kvalitet. Flere indirekte informationer er at finde i inventarieprotokollen, der fører lister over skolens inventar, undervisningsmidler og nyanskaffelser. Herigennem får man indtryk af en lærer, der ikke blot underviste i de traditionelle grundfag i landsbyskolen, bibelshistorie, læsning, skrivning, regning men også beskæftigede sig med andre fag; Danmarkshistorie, verdenshistorie, geografi og naturfag, herunder såvel zoologi, botanik som kemi og fysik³⁷. Mads Olsen deltog i 1886 og 1887 i kurser i naturlære og da han af Ministeriet i 1889 og 1890 fik tildelt særbevillinger på 100 kr. pr.år til at anskaffe supplerende undervisningsmidler anskaffede Mads Olsen en række fysikinstrumenter, historiske håndbøger og anskuelsestavler, samt geografiske, etnografiske og astronomiske håndbøger³⁸. Mads Olsen udvidede ligeledes i de senere år af sin lærergerning den eksisterende bogsamling på Sædder skole fra ca.200 til 500 bind, med bøger indenfor en meget bred emnekreds, samt etablerede en børnebogssamling³⁹. Alt dette giver et indtryk af, at Mads Olsen fulgte med udviklingen indenfor den danske folkeskole og var åben overfor at inddrage nye undervisningsmidler og -fag i det daglige skolearbejde (fig.8).

En hovedkilde til en forståelse af Mads Olsens undervisningsform og skoletanker er imidlertid fremsat af ham selv som en art »pædagogiske testamente« ved afskedsfesten i Sædder Forsamlingshus 25.juli 1912⁴⁰:

»Der er store Forandringer, der er sket her i Sædder Sogn, i de 38 Aar, fra man ad

Mads Olsen med elever foran den nye Sædder skole, 1901. (Foto, Lokalhistorisk arkiv for Herfølge-Sædder sogne).

den gamle Bjælkebro kom over i den lille gamle Skolestue med fem Borde og smaa vinduer højt oppe og til nu, den nye flotte Skole med god Plads, Sollys og frisk Luft. Myndighederne har saaledes ikke været knebne med at give mig de ydre Hjælpe-midler i Hænde. Lykkelige børn, som lever nu, da kan I få alt ind gennem øjet og øret ved friske indtryk uden alt for meget bogterperi. Vi har aldrig brugt mange bøger i Sædder skole. Skolen skal være ikke blot oplysende, men også opdragende, og der skal være tugt i skolen.

Og der har været Tilsyn nok i Sædder Skole, der har været Tilsyn af tre Bisper, tre Provster, tre Præster og deres Kapellaner og en Mængde Skoledirektioner og ca.90 Examinere i de forløbende 38 Aar. Jeg tror nu ikke Tilsynet gavner Skolen, men her har det været hensynsfuldt, frisindet og forstaaende og det takker jeg for. Jeg skal saaledes nævne, at vi meget hurtigt strøg Examenkaraktererne og lod Eleverne sidde i den Orden, hvori de kom i ind i Skolen Mit Program for Undervisningen har været dette: den skal være mundtlig og historisk. Erfaringen har lært mig, at Børnene der-ved faar mest Udbytte for Livet.

Til mine bedste Minder fra de første Aar hører de små Skoleudflugter ud til Søllerupskoven, hvorfra Børnene vendte trætte, men jublende glade hjem om Aftenen. Nu går Udflugterne ikke til Søllerupskoven mere. Nu skal man rejse med Banen langt bort og vidt ud. Og jeg siger herom, det er godt, at Børnene ser sig om, men vi skal også passe på ikke at forvænne dem«.

Til sidstnævnte kan tilføjes, at Mads Olsen jævnlige tog sine elever med på eks-kursioner, der bla. bragte dem så langt væk som til den Nationalhistoriske Samling på Frederiksborg Slot i Hillerød (fig.9).

Dette pædagogiske credo er rendyrket grundtvigsk i sine holdninger, og Mads Olsen lægger sig således på linje med sin bror, friskolelæreren Hans. Samtidig efterlader Mads Olsens »programerklæring« indtrykket af en retfærdig lærer, der ikke skelne-de mellem elevernes sociale baggrund (som en af hans tidligere elever fremhævede ved hans afsked), men som dog samtidig var streng og respektindgydende og kræve-de disciplin af eleverne.

Kirkesangeren og præsten

Samarbejdet mellem lokalsamfundets to vigtigste standspersoner: præsten i Sædder og kirkesangeren Mads Olsen fortjener en nærmere omtale, ikke mindst fordi vi på dette område som det eneste får en antydning af de konflikter, som 38 års virke i et sogn nødvendigvis også har måttet føre med sig, men som kildematerialet iøvrigt tier om.

Ved adskillelsen af Herfølge og Sædder sogne i 1893 kom der en grundtvigsk præst til Sædder, pastor Aage Bojsen Møller (1857-1948)⁴¹, der i sine blot syv år i Sædder synes at have opnået stor popularitet blandt sognets beboere. Det er ingen overraskelse, at også forholdet mellem præsten og den grundtvigsk sindede Mads Olsen blev nært. De bevarede en personlig kontakt med hinanden resten af livet, ligesom iøvrigt Aage Bojsen Møller også på afstand vedblev at følge livet i Sædder sogn. Dette står i skærende kontrast til det forhold Mads Olsen fik til Aage Bojsen Møllers efterfølger i

*Dr.phil.Frederik Louis Jensen
Østrup (1862-1959). (Foto, Dansk
Skolemuseum).*

Sædder, dr.phil. Frederik Louis Jensen Østrup (1862-1959) (fig.10), der kom til kirken i år 1900. Østrup stod for en helt anden type teologi end den grundtvigske, som snarere kunne placeres i den liberalt-teologiske lejr. Som ung havde Østrup vaklet mellem pædagogiske studier og teologien, men valgte i første omgang at tage teologisk embedseksamen i 1887. Herefter koncentrerede han sig imidlertid om pædagogiske studier. Han fik i 1891 Københavns Universitets guldmedalje for en afhandling om opdragelse og tog i 1897 doktorgraden på en af L. Feilberg inspireret pædagogisk afhandling: »Et psykologisk Bidrag til en Lære om Selvopdragelse«. Herefter besluttede han sig atter om og valgte præstegerningen. Første stop blev det lille landsogn Sædder, som nok har stået noget uvant overfor ankomsten af en så lærd og akademisk præget mand som Østrup, og allerede i 1907 forsvandt Østrup da også til et større byembede ved Vor Frue kirke i Århus⁴². I eftermælet huskes Østrup i sognet som en særpræget præst, der ikke formåede at komme på rigtig talefod med befolkningen, ligesom Østrup i sine prædikener og ved sit valg af lange og tunge salmer lagde afstand til sin menighed⁴³. Om forholdet mellem Mads Olsen og Østrup giver kildematerialet ingen særlige informationer, bortset fra de oplysninger, der findes i Mads Olsens kon-

ceptbog fra årene 1901-03. Her få vi pludselig et blik ind bag sognets konfliktløse facade og ser fragmenter af en alvor strid mellem byens to førende standspersoner, som må have været kendt i hele sognet.

I begyndelsen af marts 1903 skriver Mads Olsen til Sjællands Stifts Bispekontor for at få tilladelse til, at den tidligere sognepræst i Sædder Aage Bojsen Møller fra Ørslev kunne prædike og holde altergang i Sædder kirke. D.18.marts 1903 modtager Mads Olsen positivt svar i sagen fra biskop Rørdam. Herefter skriver han til Østrup:

»Hr.Sognepræst, Dr.Østrup!

I henhold til Deres Udtalelse i Søndags i Kirken, at Altergang ved Sognepræst Møller Ørslev kun måtte finde sted i Sædder Kirke, når der forelå tilladelse fra Biskoppen dertil, skal jeg meddele, at Sjællands Stifts Biskop i Skrivelse af 18.ds. udtaler, »at der fra min [biskoppens] side ikke er noget til hinder for, at Sognepræst Møller på den nævnte Dag prædiker og holder Altergang i Sædder Kirke – og jeg forespørger Dem herved, om den omtalte Gudstjeneste med Altergang ved Sognepræst Møller i Ørslev kan finde sted i Sædder Kirke Tirsdag d.24.ds.kl 3 1/2. Deres Svar udbedes tilbage med Overbringeren heraf eller senest inden Middag.

Sædder Skole d.19.marts 1903

Ærbødigst
Mads Olsen

Forholdet mellem kirkesanger og præst synes at være blevet forværret i de følgende måneder. Således skriver Mads Olsen til dr.Østrup d.21.maj 1903:

»Hr.sognepræst, dr.Østrup!

Det af Dem i aftes omtalte religiøse Møde Søndag Aften ønsker jeg ikke holdt her i Skolen.

Sædder Skole 21.maj 1903

Ærbødigst
Mads Olsen«

og dagen efter udgår endnu et brev fra Mads Olsen til sognepræst dr. Østrup med en yderligere skærpelse af tonen:

»Hr.sognepræst, dr.Østrup.

Hr.Provst Oksen, Herfølge, bad mig i Går om at meddele Dem, at han ikke fra Prædikestolen lyste til om Mødet i Sædder Kirke, Søndag aften, fordi jeg ikke ønskede dette Møde holdt. Man kunde ikke efter Loven fremtvinge et sådant møde imod Lærerens Ønske, ytrede Provsten.

Mere får vi ikke af vide om konflikten. Vi kan kun gisne om, hvad baggrunden for striden har været. Man kan imidlertid godt forestille sig, at cocktailen »en liberal-teologisk præst med progressive pædagogiske synspunkter og en grundtvigsk skolelærer i Sædder sogn« har været eksplosiv, selvom konflikten naturligvis kan have sit udspring i andre, ganske jordnære modsætninger. I hvert fald har en så indædt konflikt mellem Sædders to førende standspersoner været yderst uheldig for sognets almindelige dagligdag, og selvfølgelig opslidende for de to kombattanter selv. Hvordan konflikten har fundet sin løsning, ved vi heller intet om. Måske er striden først bilagt, da Østrup forlod sognet i 1907.

Østrups efterfølger var pudsigt nok også en markant personlighed Nils Peter Lorentsen Dahl (1869-1936), der var præst i Sædder 1907-24, hvor han forlod embedet, da han blev socialdemokratisk kirkeminister⁴⁵. Samarbejdet mellem P. Dahl og Mads Olsen synes ud fra det bevarede kildemateriale at have fungeret upåklageligt, og i hvert fald synes P.Dahl at have formået at etablere langt bedre relationer til Sædders beboere i almindelighed end sin forgænger⁴⁶. Da Mads Olsen fratrådte sine embeder i 1912, holdt P.Dahl en smuk afskedstale for sin kirkesanger, hvor i han bla.fremhævede, at Mads Olsen »aldrig som Kirkens Tjener havde glemt ved et værdigt og alvorligt Væsen at minde om, at man befandt sig paa hellig Grund, og derved givet alle et godt Eksempel«. Mads Olsen svarede ved at takke menigheden og præsten og skænkede herefter på egne og hustrus vegne en syvarmet lysestage til kirken som erindringsgave⁴⁷. Det harmoniske forhold mellem præsten og kirkesangeren var genoprettet.

Afslutning

Mads Olsen satte sig mange spor under sit virke i Sædder. Fra sin første dag i sognet var han sit kald bevidst. Hans arbejde gennem 38 år i skole, kirke og foreningsliv fik umådelig betydning for udviklingen i Sædder sogn gennem mere end en generation. Mads Olsen var en hårdtarbejdende, engageret, retsindig, alvorsfuld og stærkt grundtvigsk præget person, med stor bevidsthed om sit lærerkald. Denne lærertype fandtes mange steder rundt om i de danske landsbyskoler i årtierne omkring 1900. Hvad der adskiller Mads Olsen fra så mange andre af hans samtidige lærere er, at vi har fået overleveret et righoldig kildemateriale om ham, der muliggør en detaljeret skildring af hans livsgerning.

For afslutningsvis at vende tilbage til portrætfotoet af Mads Olsen, artiklens udgangspunkt, kan der konstateres en usædvanlig overensstemmelse mellem dén selviscensættelse, som billedet er udtryk for, og personen Mads Olsen, som vi har kunnet skildre ham i kildematerialet. Dette gør bestemt ikke portrættet mindre fascinerende.

Noter:

1. Arkivalier indleveret af Grethe Østergaard (f.Olsen), død 1996, der var et barnebarn til Mads Olsens bror Hans, *DSM, Mads Olsens Personarkiv*, nr.1-45.
2. Arkivar Birthe Brock, Køge Byhistoriske Arkiv; Karl Elne-gaard, Inge Pedersen og Inger Jensen, Lokalhistorisk Arkiv for Herfølge-Sædder sogne og arkivar Charlotte S.H.Jensen, Landsarkivet for Sjælland takkes for venlig bistand under artiklens udarbejdelse.
3. Oplysningerne om Mads Olsens forældre findes i en håndskreven beretning om broderen Hans, *DSM, Mads Olsens Personarkiv*, nr.43.
4. Mads Olsens håndskrevne erindringer, *Lokalhistorisk Arkiv for Herfølge-Sædder sogne(fremover forkortet LAHS)*, nr.A.20, 2.
5. Danske Stile af M.Olsen 1869/70, *DSM, Mads Olsens Personarkiv*, nr.9.
6. Ansøgninger, ansættelses- og afskedigelsespapirer mm, *LAHS, lærer Mads Olsen, Sædder*, A.20, 1.
7. Gundhild Nissen, *Bønder, skole og demokrati. En undersøgelse i fire provstier af forholdet mellem den offentlige skole og befolkningen på landet i tiden ca.1880-1910*, 1973, s.48-49.
8. Håndskreven beretning om Hans Olsen, udat. *DSM, Mads Olsens Personarkiv*, nr.43.
9. *op.cit.* note 8.
10. *Danmarks Statistik, Folketællinger 1855-1950*, s.65.
11. *Danmarks Kirker*, bind VI, 1, Præstø amt, København 1933-35, s.288-93.
12. Storkene forsvandt først fra kirketaget i 1930'erne, jvf.Vagn Hansen, *Storkene på Sædder kirke*, eget tryk, 1986.
13. jvf. *Landsarkivet for Sjælland, Herfølge-Sædder kommunes arkiv*, Fattigvæsenetsprotokol, 1866-1902.
14. En præsentationsrunde blandt sognerådets medlemmer var stadig obligatorisk, da min far, nu pensioneret skoleinspektør Fredy Hansen, i 1958 søgte en lærerstilling på den nyoprettede centralskole i Algestrup. I modsætning til Mads Olsen fik han dog stillet en cykel til rådighed på turen.
15. Stilehefte med Mads Olsens håndskrevne erindringer, *LAHS, lærer Mads Olsen*, A.20, 2.
16. *op.cit.* note 15.
17. Den ældste skole i Sædder fra 1741 var »Et 10 fags hus, god bondebygning i fod«, hvoraf 3 fag skolestue, der kunne rumme 24 børn. I 1790 var elevantallet 41 børn. Skolen lå syd for bygaden op til vejen mellem gårdene Enggård og Stensagergård, hvor senere landsbyens smedje placeredes, jvf. V.Hansens manuskript: »Sædder Sogns skoler, *LAHS, Sædder skole*, A 185, 1.
18. Inventarieprotokol, 1866-1912, *LAHS, Sædder skole, skolejournaler*, nr.16.
19. I Mads Olsens embedstid drejede det sig om lærerinderne Karoline Kristine Hansen (f.1864) 1899-1902, Anne Mørck (f.1845) 1902-03 og Johanne Emilie Jensen (f.1870) 1904-35. Sædder Skole vedblev med at være i funktion til 1958, hvor skolen nedlagdes og de to lærerstillinger overflyttedes til den nye centralskole i Algestrup.
20. Elevlister fra aftenskoleundervisningen findes i Inventarieprotokol, 1866-1912, *LAHS, Sædder skole, skolejournaler*, nr.16.
21. Optegnelser fra indvielsen af Sædder Forsamlingshus i *LAHS, Gerda Olsens arkiv*, nr.A 65.
22. »Om møder og Gudstjenester i Sædder Kirke og Forsamlingshus«. Mads Olsens konceptbog 1901-03, *DSM, Mads Olsens Personarkiv*, nr.5.
23. V.Hansen, *Sædder Brugsforening i 100 år*, upub.manuskript i *LAHS, Vagn Hansens arkiv*, nr.A 205, 11.
24. »Om møder og Gudstjenester i Sædder Kirke og Forsamlingshus«. Mads Olsens konceptbog 1901-03, *DSM, Mads Olsens Personarkiv*, nr.5.
25. Koncept til Ansøgning til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, 1897/98, *LAHS, lærer Mads Olsen*, A.20, 1.
26. »Olsen. Sædder. Vilvorde 20/7 97« og »3/8 97«, *DSM, Mads Olsens Personarkiv*, nr.6 og 7.
27. Vagn Hansen, *Slægtens spor*, 1981 og *Mine forældre*, 1982, fotokopierede bøger i *LAHS, Vagn Ingvorsen Hansen*, A.205. Vagn Ingvorsen Hansen (1908-1990) Stensagergården, Sædder, var barnebarn af Ingvor Poulsen.
28. referat af Mads Olsens Afskedsfest i *Østsjællands Folkeblad* d.27.juli 1912.
29. Koncept til Mads Olsens Adskedsbegæring til Skoledirektionen, *LAHS, lærer Mads Olsen*, A.20, 1.
30. Lægen betegner hans lidelse som »neurastheni«, hvilket også idag benyttes i den psykiatriske verden som noget af en »samlediagnose« til at betegne alvorlige depressionstilstande. Sygdommens kardinalsymptom er en kronisk træthedstilstand, jvf.red.J.Welner, *Psykiatri*, København, 1980, s.217.
31. Koncept til brev til provst Oksen i Herfølge, *LAHS, lærer Mads Olsen*, A.20, 1.
32. *Østsjællands Folkeblad* d.27.juli 1912.
33. *DSM, Mads Olsens Personarkiv*, nr.35.
34. Håndskrevne data om Mads Olsen, udat., *DSM, Mads Olsens Personarkiv*, nr.1.
35. *LAHS, Sædder skole, skolejournaler*, nr.1-16.
36. jvf. forsømmelsesprotokoller for årene 1870-81, 1881-91 *LAHS, Sædder skole, skolejournaler*, nr.7

- og 8 og skolekommissionsprotokoller 1871-85 og 1885-1902 i *Landsarkivet for Sjælland, Herfølge-Sædders kommunes arkiv*, 2 bd.
37. Inventarieprotokol, 1866-1912, *LAHS, Sædder skole, skolejournaler*, nr.16.
 38. Lister over anskaffede undervisningsmidler 1889 og 1890 i Inventarieprotokol, 1866-1912, *LAHS, Sædder skole, skolejournaler*, nr.16.
 39. Deltagelsen i disse kurser anføres i koncept til Ansøgning til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, 1897/98, *LAHS, lærer Mads Olsen*, A.20, 1.
 40. Gengivet af redaktør Svarre i Østsjællands Folkeblad, d.27.juli 1912.
 41. Aage Bojsen Møller var søn af den kendte grundtvigianske kvindesagsforkæmper Jutta Bojsen-Møller (1837-1927).
 42. P.G.Lindhardt om F.L.Østrup, i *Dansk Biografisk Leksikon*, 16.Bind, København 1984, s.214-15.
 43. Vagn Hansen, *Kirke og præst i Sædder sogn*, eget tryk, 1982, s.22.
 44. »Om møder og Gudstjenester i Sædder Kirke og Forsamlings hus«. Mads Olsens konceptbog 1901-03, *DSM, Mads Olsens Personarkiv*, nr.5.
 45. Oluf Bertol i *Dansk Biografisk Leksikon*, bind.3, 1979, s.520-21.
 46. V.Hansen, *Kirke og Præst i Sædder sogn*, eget tryk 1982, s.24.
 47. Refereret i Østsjællands Folkeblad, d.30.juli 1912. Den syvarmede lysestage står i dag på alterbordet i Sædder kirke.